

Gürgenç / 2-nji kitap -2

Category: Kitapcy, Söhbetdeşlik, Sözler, Taryhy proza

написано kitapcy | 25 январа, 2025

Gürgenç / 2-nji kitap -2 II BAP

Horezm. Ady äleme dolan baý ülke. Emma Anuştegin üçin ýat, nätanyş diýar. Adam özüniň dogduk mekanyndan, bagrynyň badaşan topragyndan özge ýere, nätanyş adamlaryň arasyna düşeninde ony bir hili ýalňyzlyk duýgusy gurşap alýar. Anuştegininiň kalbyna hem şeýle duýgy aralaşypdy. Ýogsam ony, soltanyň iberen permany esasynda köşk emeldarlary uly hormat bilen garşy aldylar, horezmşalaryň neslinden galan kaşan aýlaryň birinde ýerleşdirdiler, bir hyzmatkär, bir aşpez hem bediler. Ýaşamak üçin hiç bir kemçilik ýokdy. Anuştegin öýe göz aýlap ýören aýlyna:

– Niçik, hanym, öý göwnüňe makul boldumy?- diýdi.

-Yspyhandaky öýümüz munyň ýaly kaşan bolmasa-da, gözüme yssy basylýardy. Bu bir ýat, bigäne zat ýaly duýulýar maňa – diýdi aýaly.

Anuştegininiň özüne-de şeýle duýulýan bolsa-da, duýgusyny bildirmän, aýalynyň göwnini götermek üçin:

– Entek bu öý hem gözüňe yssy basylar, hanym. Ertir seni şähre aýlajak, görelä gürgenjiň nähili şäherdigini. Belki, şäher bilen tanyşanyňdan soň bigänesiremekligiň aýrylar – diýdi.

Şeýdip, ertesi Anuştegin aýaly bilen dünýäniň beýik şäherleriniň biri hasaplanýan gözel Gürgenje aýlanmaga çykdylar. Anuştegin öň Gürgenjiň tarypyny köp eşiden bolsa-da, ony soltanlygyň paýtagty Yspyhança ýokdur öýüdüýärdi. Gürgenç ony özüniň kaşan ymaratlary, peştaklaryna tylla suwy çayýlan kuhy nagyşly medresedir metjitleri, köşkleri, aýratyn-da biçak baý bazarlary, bazarlardaky dünýäniň dürli ýurtlaryndan getirilen harytlary bilen, alyjysyndan köp satyjylary, dürli dillerde sözleşýän adamlary, diňe Horezmde bitýän şirin-şeker gawunlary, ir-iýmişleri, sanardan köp dürli hünärmentçilik ussahanalary, başga-da ajaýybatlary bilen haýran galdyrdy. Ine

şundan soň Anuştegin Gürgenjiň at-owazasyna laýyk beýik şäherdigine göz ýetirdi.

Gürgenjiň gözelligi diňe Anuştegininiň däl, aýalynyň hem göwnüni göterdi. Şeýlelikde öňki bigänesiremek duýgusynyň ýerini şäherden alan gowy täsirleri eýeledi.

Emma Anuşteginine erbet täsir edýen bir ýagdaý hem bardy. Bu – ýurduň walysy* Ekinçi ibn Koçkaryň özüni alypbaryşydy.. Ol göýä Anuştegininiň geleninden bihabar kimin ne adam iberip çagyryýardy, ne özi habar tutýardy.

Anuştegin iki goçuň kellesi bir gazanda gaýnamajagyny bilýärdi. Şeýle-de bolsa, ol özüniň mütässäriflik we şyhnylyk wezipelerine hormat goýmagy ondan talap etmäge özüni hakly hasaplaýardy. Ýöne muny Ekinçiniň ýüzüne açyk aýtman, gep arasynda duýdurmagy ýüregine düwüp, köşge bardy

Horezmşalardan galan zynatly tagtda oturan Ekinçi ibn Koçkara Anuştegininiň gelenini habar berenlerinde ol çalaja ýylgyryp: «Girsin» diýen yşaraty etdi.

Ol Anuştegininiň adyny eşitse-de, özüni öň görmäni üçin ony soltanyň hyzmatynda ýören adatdaky gullaryň biridir-dä, ol indi kimem bolsa meniň işime gatyşyp bilmez diýen pikirdedi. Emma onuň özüne gözi düşeninde adatdaky gullaryň biri däl-de, sakgal-murty ýaňy taban ýaş ýigit bolsa-da, begzada sypatly, akyl parasaty bugdaýreňk ýüzüne, gara gözlerine çaýylyp duran, erk-eradaly adamdygyna ten bermeli boldy. Ekinçi tagtyndan düşüp geleniň garşysyna ýöräp gelyärkä:

-Märhäba! Märhäba! Muhterem Anuştegin Garçystany jenaplary!-diýip, şowhunly garşy aldy.

Anuştegin garşysynda elini uzadyp duran gür gara sakgal-murtly, gyzyl ýüzli daýaw adamyň mylaýym ýylgyryşynyň aňyrsynda inçe mekirligiň bardygyny duýdy. Görşüp, soraşanlaryndan soň Ekinçi:

– Hoş gördük, Horezmine gelmegiňizi, jenap Anuştegin!-diýip, ýasama ýylgyrды.

– Hoş görseňizem, görmeseňizem biz soltanymyzyň emri bilen geldik-diýip, Anuştegin kakdyryp gürlledi.

– Menden biraz kinelidigiňizi bilýän. Bagyşlarsyňyz jenap Anuştegin. Soňky wagtda iş-teşwüş şeýle bir köpeldi welin hiç

ýetişip bilemok. Soltanymyz sizi maňa kömekçi edip iberip, örän gowy iş etdi-diýip, Ekinçi ibn Koçkar Anuşteginini mütassarif we şyhny hökmünde däl-de, özüne kömekçi hökmünde ykrar edýändigini duýdurdy.

Anuştegin wezipä, mertebä çapýan adam däl bolsa-da, Ekinçiniň soňky söziniň degnasyna degeni üçin:

– Meniň mütassariflik we şyhnylyk işimde Siz näçe kömek etseňiz menem Size şonça kömek ederin-diýdi.

Ekinçi ibn Koçkar Mälik şanyň ogly Sanjaryň iň ýakyn adamlarynyň biri bolany üçin başda “Dagdan arkasy baryň daşdan ýüregi bolýar” diýenlerini edip gürlänem bolsa, birden Anuştegininiň arkasynda soltanyň özüniň durandygy ýadyna düşüp, entek oglundan kakasynyň güýçlüdigini aňan bolmaga çemeli, soňky sözünü ylalaşyga ýazdy.

– Birden iki ýagşy diýenleri ýaly ikiläp her niçik iş bolsa-da, hötdesinden geleris, enşalla.

Anuştegin Ekinçiniň derrew gaýtmysym edenine çalarak ýylgyryp, onuň sözünü tassyklaýan kimin başyny atdy. Şundan soňky aralarynda bolan söhbetdeşlik mylakatly geçdi. Agşamky şahana meýlisde bolsa Anuştegin Ekinçiniň sag gapdalyndan ýer aldy. Meýlisiň Mälik şanyň köşgündäki meýlislerden hem artyk bezelendigi, ortadaky naz-nygmatlaryň şeýle bollugy, sazandalaryň, rakkasalaryň köplügi Anuşteginini haýran galdyrdy. Ol: «Pajyň pullary ine nirä gidýän ekeni. Ekinçi ibn Koçkar diýenleri soltanymyzyň tersine şeýle eli açyk, jomart häsiýetli adam bolsa gerek» diýip, pikirlenip oturdy. Anuştegininiň «soltanymyzyň tersine» diýeniniň sebäbi bardy. Mälik şa tygşytlylygy gowy görýän birneme gatyрак adamdy. Ol Mawerannahyra ýörüş edip, ýeňiş gazananda özünden öňki patyşalaryň edişi ýaly ýeňiş toýuny bermän, özüniň urşujylaryny we ol ýeriň adamlaryny öýkeledipdi. Anuştegininiň özi-de gatnaşan bu ýörüşü ýatlap öz ýanyndan: «Halkyň, döwletiň peýdasyna bolsa gatylyk hem şunuň ýaly jomartlykdan gowudyr» diýip goýdy.

Meýlis gijäniň ýaryna golaý sowuldy. Anuştegin Ekinçi bilen hoşlaşýarka:

– Şeýle meýlisler ýygy-ýyggydan guralýarmy?-diýip sorady.

– Ýok. Aýda iküç sapardan köp däl. Bu günki meýlis bolsa Siziň gelmegiňiziň hormatyna guraldy-diýip, Ekinçi mylakatly ýylgyrdy.

Anuştegin juda bir sada-da adam däl. Özüne mahsus birneme mekirligi-de, ýeserligi-de bardy. Ol Ekinçi ibn Koçkaryň özüne görkezýän hormatynyň, mylakatynyň ýasamadygyny, soltandan çekinýänligi üçindigini duýdy. Ekinçi bolsa soltanyň Anuşteginini diňe mütassarif we şyhny hökmünde däl, başga-da gizlin tabşyryklar bilen iberendir diýip güman edýärdi. Indi ol öňküsi ýaly erkin, näme iş etse edip bilmejegi üçinem Anuşteginini içinden halanokdy. Anuştegin muny bilýärdi. Ol özünden uly wezipeli adam tarapyndan halanmaýanlygy ýagdaýynda-da, arkasynda has uly adamyň durandygy üçin batyrgaý işe girişibermeli diýen pikire geldi. Ol işiniň guramaçylyk tarapyny waly Ekinçi bilen maslahatlaşyp, özüne berlen köşk pisint jaýyň boş duran bir gapdalyny edara edindi. Ekinçi oňa öňki şyhnyň ygtyýarynda bolan nökerleri berdi. Anuştegin işde özüne bir kömekçi-kätip gerekdigini Ekinçä aýdanynda ol öň özüniň diwanynda işläp giden Hoja Huseýin äl Horezmi diýen adamy teklipe etdi. Şyhny hökmünde ýurtdaky tertip-düzgüne jogapkär bolany üçin ýasawullar topary hem onuň ygtyýaryna berildi. Şeýlelikde Anuştegin işi kätiplige hödürlenen Hoja Hüseyin bilen tanyşlykdan başlady. Gapysynda goýlan sakçylaryň birini iberip, ol kişini çagyrttdy. Hoja Hüseyin al Horezmi diýen orta boýly, gysgarak goýlan ak sakgal-murty ýüzüne nuranalyk berip duran, ýaşy yetmişe golaýlan hem bolsa, entek gurbaty egsilmedik adam ekeni. Huzuryna salam berip giren gojany görenden Anuştegin ýerinden turup, onuň bilen iki elläp görüşüp salamlaşdy, soraşdy. Soňra oturmaga ýer görkezip, özü-de oturdy.

– Horezmine hoş geldiňiz, işiňiz oňuna bolsun, jenap şyhny-diýip, Hoja Hüseyin ilki dillendi.

– Taňryýalkasyn, ýaşuly. Biziň işimiziň oňuna bolmagy üçin şu eden dilegiňiz bilen bile kömegiňiz hem gerek-diýip, Anuştegin ýaşula ýylgyryp seretdi.

– Meniň kömegim?-diýip, Hoja Hüseyin geňirgenip, sägindi, soňra: -Men Size näme kömek edip bilerin?-diýdi.

- Men Sizi özüme kömekçi-kätip edip işe almakçy bolýan.
 - Aý ýok. Siz nädogry edýäňiz. Meniň ketdelere ýaramaýan käbir edähedim bar.
 - O nähili edähet?-diýip Anuştegin geň galyp sorady.
 - Men dogry zady dogry, nädogry zady nädogry diýip, kimem bolsa ýüzüne aýdýan. Şonuň üçinem meni diwanda uzak işletmediler.
 - Onda siz dogruçyl, adalatly adam ekeniňiz. Maňa-da edil şeýle adam gerek.
 - Bäh! Şeýle adamy halaýan ketdelerem bar eken-ow! Meni Size kim hödürledi?
 - Waly hezretleriniň özi hödürledi.
 - Hä, ol Sizi bir çatakçy adama sataşdyraýyn diýen ekeni-dä...
 - Onda, ol maňa ýamanlyk etjek bolup, ýagşylyk edipdir. Indi Sizem maňa ýamanlygy rowa görmeýän bolsaňyz, meniň teklibime razy bolaýyň.
- Anuştegin bilen Hüseýin hojanyň biri-birini sulhy almagy üçin aralarynda bolan şu gysga gürrüňiň özi ýeterlik boldy. Çünki olaryň ikisi-de adamy bir görende tanaýan pähimdar adamlardy. Hoja Hüseýin Anuştegininiň teklibini kabul edip, şol günüň özünde işe başlady.
- Anuştegin ilki soltanyň, tabşyrygy boýunça ilatdan öndürilýän salgyt we Yspyhana iberilýän paç bilen gyzyklandy. Bu hakda Hoja Hüseýine aýdyp, diwandan soňky iki ýylyň maglumatyny getirmegi ondan haýyş etdi. Hoja Hüseýin Anuşteginine ýaýdanybrak seredip:
- Ony maňa bererlermikä?.. Walynyň özünden soraman bermezler öýüdüň-diýdi.
 - Sorasalar sorasynlar. Ýöne soltanyň maňa beren ygtyýarlylygy boýunça bermeli bolarlar. Şuny düşündiriň-diýip, Anuştegin nämäniňdir bir zadyň pikirini edýän ýaly bir salym dymdy-da soň:
 - Hojam, Siz bu ýeriň adamlaryna ýetik bolmaly, walynyň özi nähili adam?-diýdi.
 - Ekinçi ibn Koçkarmy?... Dogrymy aýtsam men oňa ýetik däl. Bir hili düşnüksiz adam. Ýöne käbir adamlaryň aýtmagyna görä ölemen humarbazmysyn.

- Bäh, döwletiň puluny humara utduryp ýörenokmyka özi?
- Ýok. Ol örän ökde humarbazmyş, humar oýnap utduran wagty ýokmyş.
- Onuň oýunda bir karam ýollary bardyr, ýogsa birde bolmasa birde utulmaly ahyryn.
- Bilmedim, belki şeýledir.
- Aý ol näme bolsa şol bolsun. Biz öz işimiz bilen bolaly. Siz baryp gaýdyň.

Anuştegininiň şu sözünden soň Hoja Hüseyin diwana ynam bilen bardy. Ony görenden öňki işdeşleri:

- Oho! Hojam! Geliň, geliň! Sizi-de görmek bar ekenow-diýişip, ony şowhun bilen garşy aldylar.

Hoja Hüseyini bu ýerde dogry sözlüligi, mertligi üçin köpçülik hormat edýärdi. Adatda dogry sözi aýdyp bilmeýän, saly gowşak adamlar dogry sözli adamyň mertligine ten bermeli bolýarlar.

- Täze işiňiz mübärek bolsun, hojam!-diýişip, onuň bilen görüşýärkäler gutladylar. Arasynda degişgeniräk biri:

- Hojam, “Dogry söz ataňa-da ýokmaz” diýenleri ýaly bu gelen mutassaryf bilen oňuşarmykaňyz-diýdi.

- Mutassaryf jenaplary meniň ýaly dogruçyl adamy gowy görýän ekeni. Men oňa: “meni size hödürlän adam sizi bir çatakçy bilen sataşdyrmakçy bolupdyr” diýsem, ol: “Ol adam maňa ýamanlyk etjek bolup, ýagşylyk edipdir” diýdi. Onuň şu sözüne garanda men onuň bilen oňuşaryn öýüdüň.

Bu gürrüňiň üstüne diwanyň başlygy girip geldi. Ol Hüseyin hojany görenden gaşy çytylsa-da, görüşüp soraşdy.

- Şyhny jenaplarynyň ýanyna işe geçipsiňiz diýip eşitdik. Işiňiz oňuna bolsun!-diýip, diwanbaşy çyn ýürekden bolmasa-da, ýagşy dileg etdi. Soňundan:

- Näme hyzmat, hojam?-diýdi.

Hüseyin hoja Anuştegininiň haýyşyny aýtdanynda onuň ýüzi gamaşdy. Bir salym dymyp durdy-da:

- Men ol jenabyň bu haýyşyny bitirip bilmeýän-diýdi.
- Mütassarif jenaplary «Haýyş bilen iş bitmese soltanyň maňa beren ygtyýarlygy esasynda talap etmeli bolýar” diýdi. Siz muňa näme diýjeksiňiz?-diýip, Hüseyin hoja diwanbaşy sowal nazary bilen seretdi.

Diwanbaşynyň ýüzünde kinaýaly ýylgyrys peýda boldy:

-«Talap etmeli bolýar» diýdi diýseňiz-le-diýip, kellesini ýaýkady.

-Bolýar, men waly hezretleri bilen gürleşip göreýin. Ber, diýse iküç günüň içinde asyl nusgasyndan göçürüp bereris.

Hüseýin hoja iş ýerine gelip, diwanda bolan gürrüňi aýdanynda Anuştegin:

– Bolýar, iküç gün garaşmaly bolsa garaşarys-diýdi. Şol günüň ertesi Anuştegin Ekinçi Ibn Koçkar huzuryna çagyrttdy. Anuştegin bu çakylygyň sebäbini öz ýanyndan çak edip bardy. Çaky-da dogry bolup çykdy. Salam-helekden soň Ekinçi:

– Jenap Anuştegin! Siz Horezmine bizi teftiş* etmek üçin geldiňizmi ýa-da ýurdy dolandyrmakda bize kömek etmek üçin geldiňizmi?-diýip, kinaýa gatyşykly gahar bilen aýtdy.

Anuştegin ýolda eden çakyna görä şeýle soragyň jogabyny hem taýýarlap gelipdi:

– Muhterem waly hezretleri, Men Horezmine soltanymyz Mälik şanyň permany bilen mutassarif we şyhny hökmünde geldim. Mutassarif we şyhynyň wezipesine nämeler degişli bolsa, şony etmek meniň borjum. Ílatdan alynýan salgyt hem-de Ysphyhana iberilýän paç baradaky maglumat bilen soltanymyzyň özi gyzyklanyp otyr. Ol maňa baranyňdan şu maglumatlary alyp, iber diýip tabşyrdy.

Ekinçi ibn Koçkar bir salym oýa çümüp durandan soň:

– Onuň ýaly bolsa, ol maglumaty soltanymyza meniň özüm ibererin, siz bolsa azara galmaň-diýdi.

– Waly hezretleri, soltanymyz bu işi maňa tabşyrdy-diýip Anuştegin çürt-kesik aýtdy.

Anuştegin bu sözi Ekinçiniň ýüzüni has gamaşdyrdy. Ol:

– Biz soltanymyzyň nazarynda ynamdan gaçdykmykak? Näme sebäpden beýle maglumat sorayarka?-diýip, Anuştegin sowa nazary bilen seretdi.

– Soňky wagtda Horezminden barýan pajyň mukdary öňküsine garanda ençeme kemelipdir. Belki şonuň üçindir. Ýöne soltanymyzyň Size çigit ýaly-da mümkürligini duýmadym.

– Hmm...-diýip, waly bir salym dymdy-da – onda bu ýagdaýy men sahyp hyraçdan* anyklaryn, soň size netijesini aýdaryn-diýip,

Ekinçi göýä bu ýagdaýy öň bilmeýän ýaly etdi.

– Waly hezretleri-diýdi Anuştegin çynlakaý aheňde-sahyp hyrajy häzir çagyrtsaňyz, ondan meseläni anyklap, sanma-san hasabat iberip oturman, soltanymyza pajyň kemelmeginiň sebäbini habar beräýerin. Bu aňsat we tiz bolýan iş.

Ekinçi ibn Koçkar Anuştegininiň bu teklibini, teklibem däl söz äheňine garanda talabyny ret etmäge sebäp tapyp bilmedi.

– Bolýa, çagyraýarys-diýip, gaharlyrak aýtdy-da, gapyda duran nökerleriň birini çagyrdy, oňa:

– Sahyp hyrajy, eger daş ýere gitmedik bolsa, çagyryp getir-diýdi. Onuň «Eger daş ýere gitmedik bolsa» diýenine Anuştegin düşündi, emma aýratyn äheň bilen aýtsa-da, nöker düşünmedik bolara çemeli, derhal çagyryp getirdi. Ekinçi nökeri gözi bilen iýäýjek bolup seretdi.

– Jenap sahyp hyraç, – diýip, ol oňa köp manyly garap ýüzlendi: -Mutassaryf jenaplary soňky ýylda Ysphyhana iberilen paç meselesi bilen gyzyklanýar. Näme, onuň öňki ýyllara garanda tapawudy ulumy?

– Tapawudy esli bar, waly hezretleri.

– Bardyr. Meniň hakydamdan göterilipdir, ýadyma indi düşdi, geçen ýyl derýa joşanda köp ekinleri suw basyp, ilatdan salgyt gaty az alyndy. Şeýle dälmi sahyp?-diýip, Ekinçi sözünü tassyklatmak üçin sahyp haraja ýüzlendi. Sahyp haraj köňlünde şeýtanlyk ýok adam bolmaga çemeli, gönüsinden geldi:

– Dogry, ýöne harby harajatlara, goşuny güýçlendirmäge-de köp pul goýberildi.

Ekinçiniň ýüzi üýtgäp gitdi. Tas sahyp hyraja «akmak! nadan!» diýip gygyrypdy. Bu sözleri daşyna çykmasa-da, içinde ýaňlanýandygy yüzünden, garaýşyndan bildirip durdy.

– Olam dogry, jenap mutassaryf – diýip Ekinçi Anuşteginine ýüzlendi, sahyp haraja bolsa “gidiber” diýen yşaraty edip, sözünü dowam etdirdi.-Ýurduň daşynda tajawuzkär* göçmençi taýpalar köpeldi. Olaryň hüjümini gaýtarmak üçin güýçli goşun bolmasa bolanok. Ýogsa olar basdyryp girip, ilaty talap, weýrançylyk edýärler. Şonuň üçin harby harajatlara, goşunyň üstünü ýetirmek üçin biraz serişde goýberildi. Ýöne biziň bu tedbirimizi Ysphyhanda başgaça düşünmekleri mümkin.

– Năme üçin başgaça düşünmekleri mümkin?

– Horezmin, ozaldan özbaşdaklyk üçin göreşip gelen ýurt. Gaznanyň tabynlygynda bolanynda-da, garaşsyz bolmak üçin köp tagalla edilen. Taryhyň bu sapagy Ysphyhanda-da unudydan dăldir. Şonuň üçin Siz soltana iberjek habaryňyzda ekinleri derýa joşup, suw basanlygy sebăpli ilatdan alynýan harajyň has kemelendigini görkezip, goşun hakynda agzamasañyz, maňa uly ýagşylyk etdigiňiz bolardy.

Mylaýymdan-mulaýym äheň bilen aýdylan bu sözler Anuştegininiň köňlünü birneme ýumşatdy. Şonuň üçin Ekinçini köşeşdirmekçi boldy:

– Waly hezretleri, eger men Siziň aýdanyňyzy etsem, soltanymyza hyýanat etdigim bolar. Ýöne goşuny güýçlendirmek üçin köpräk serişde goýberilmegi barha güýçlenip barýan, göçmençi taýpalardan goranmak üçindigini delillendirip ýazarys..

– Mălik şa siziň deliliňize ynanarmyka?

– Ynandyryp ýazarys, arkaýyn bolaýyň.

Anuştegin bu sözi, hakykatdanam, Ekinçi ibn Koçkaryň goşuny diňe göçmençi taýpalaryň garşysyna göreşmek, ýurdy talaňçylykdan goramak üçin güýçlendirýändigine kăn bir ynanmasa-da, ony köşeşdirmek hem-de özüne duşman gazanmazlyk üçin aýtdy. Ekinçi ibn Koçkar bolsa Anuştegininiň sözlerinden onuň özüne ýamanlygy ýokdugyny duýan ýaly boldy. Şonuň üçin onuň bilen hoşlaşýarka, minnetdarlyk bildirdi.

Anuştegin iş ýerine gelyänçä ýolda Ekinçiniň harby harajatlara gereginden köp pul goýbermeginiň düýp sebăbi onuň özüniň aýdyşy ýaly bolman, özbaşdaklyga meýil edýanliginde bolaýmasa ýagşy diýen hyýallara bardy. Ol iş ýerine gelip, Ekinçi bilen bolan gürrüňi kömekçisi Hüseyin Hoja aýdyp berdi. Soňunda:

– Men ilki maglumat soranymyzy onuň gaty göreniniň sebăbini düşünmedim. Dogrymy aýtsam, ogurlyk dagy barmyka diýibem güman etdim. Görüp otursam, onuň gorkusy başga zatdan ekeni.

Năme, indi Siz ony soltandan gorajak bolýaňyzmy?-diýip, Hüseyin hoja Ekinçiniň goralmagyny islemeýändigini äheňinden bildirdi.

– Eger onuň özüniň aýdyşy ýaly göçmençi taýpalaryň hüjüminden

goranmak maksadyndan başga maksady bolmasa, soltanymyzyň ýüregini çişirip oturmaýyn diýýän.

– Muhterem şyhny hezretleri, beýle güýçli goşun toplar ýaly alyp ýatan güýçli ýagy ýok. Ýurduň daşyndaky ygyp ýören taýpalaryň hüjümini gaýtarmak üçin goşunyň öňki güýji hem ýeterlik. Başga bir patyşalykdan Horezmine ýörüş etmäge hiç kim het edip bilmez. Sebäbi ol beýik soltanlygyň terkiinde*. Meniň pikirimçe onuň maksady başga.Özi-de Size aýdypdyr-a: «Horezmin hemişe özbaşdaklyk üçin göreşip gelen ýurt» diýip. Onuň özü-de özbaşdaklygyň hyýalynda bolaýmasyn.

– Onda näme maslahat berýäňiz?

– Meniň maslahatym: hakykaty ýaşyryp ýa-da ýuwmarmak oturmaň.

– Ýok. Ýaşyrmak maksadym ýok. Ýöne soltanymyz Ekinçiniň bu işini özüne garşy pitne diýip düşünse goşun çekip gelip, gan döküşiklik bolaýmasa ýagşy, diýip gorkýän.

– Onuň ýaly bolmaz. Meniň eşdişime görä Mälik şa sowuk ganly adam bolmaly.Ol Siziň iberjek bu habaryňyz bilen goşun çekmez, eger Ekinçi özbaşdaklyk ygylan etse, ana şonda goşun çeker.

Anuştegin dymyp, oýa çümdi. Hüseyin hojanyň diýenleri hakykata has ýakyn. Emma Ekinçä-de maglumaty oňa zyýansyz edip ýazmaga söz berdi. Nätmeli? Ol bu sowalyna jogap tapyp bilmän alasarmyk ýagdaýda galdy. Uzak wagt iki göwünli bolup, ýaýdanjyrap gezip bolanok, soltanyň sargan maglumatyny tiz goýbermelidi.

Hüseyin hoja Anuştegininiň uzak dymmagynyň sebäbini özüçe düşüňip, oňa aladaly ýüzlendi:

-Şyhny hezretleri, eger meniň gepim Size makul bolmadyk bolsa...

– Ýok, Siz dogry gep aýtdyňyz. Men başga zat hakynda pikirlenip otyryn. Biz soltanyň soran maglumatyny kän eglenmän ibermegimiz gerek. Siz ýagdaýy bolşy ýaly görkezip, nama taýýarlaň, ýöne harby harajatlara köp serişde goýbermeginiň sebäbini Ekinçiniň aýdanyna güwä geçip däl-de, onuň aýtmagyna görä diýip ýazyň. Ony soltanyň özi nähili düşünse düşünibersin.

Anuştegininiň bu gelen karary Hüseyin hojanyň hem göwnünden turdy:

-Hop, Şyhny hezretleri, namany şu günüň özünde, soltanymyza

hämdü-senalar bilen aýdysyňyz kimin taýýarlaryn.

Şol günün ertesi Hüseyin hojanyň taýýarlan namasy Anuştegininiň möhri basylyp, ýörite çapar bilen Yspyhana iberildi. Indi soltanyň oňa nä derejede üns berjegine garaşybermelidi.

– Hojam, soltanymyz namany alandan soň näme çäre görer öýüdüňiz?-diýip Anuştegin howatyrlý sorady.

– Eger Ekinçiniň deliline ynansa hiç hili çäre görmez. Eger ynansasa... bilmedim. Belki, onuň özüni bir bahana bilen Yspyhana çagyryp aldyrar.

– Dogry. Şeýle etmegi mümkin. Onsoň ol ýerde oňa näme çäre görse görer.

-Emma Ekinçi barsa jezalandyryljagyny aňyp, barmazlygy mümkin. Şunuň ýaly ýagdaý Horezminiň Gazna tabynlyk wagtynda hem bolupdyr. Soltan Mahmyt Gaznalynyň Horezmine goýan dikmesi Altyntaş özbaşdaklyga meýil edip, goşun toplan başlanyndan habardar bolan soltan Mahmyt ony bir bahana bilen Gazna çagyryýar. Emma Altyntaş barsa jezalandyryljagyny bilip, barmaýar.

– Onsoň näme bolýar?

– Ondan soň bolan zat kän. Häzir Size gürrüň bersem köp wagt gerek.

– Hojam, biz nesibämiz çekip gelen ýurdumyzyň geçmişini bilsek gowy. “Geçmiş bilmedik geljegi-de öňünden görüp bilmez» diýipdirler. Şonuň üçin Siz maňa Horezminiň taryhyndan birneme sapak berseňiz, Sizden biçak minnetdar bolardym. Siz ýurduň taryhyna belet bolsaňyz gerek?

– Juda belet bolmasamam, azda-kände bilýän. Ýöne Siz Horezminiň gadymyýetini bilmekçi bolsaňyz, ony köne kitaplardan taparsyňyz. Horezminiň döwlet hökmünde taryh meýdanyna çykmagy miladydan öňki müň ýyllyklardan gaýdýar. Beýik watandaşymyz Aburaýhan Muhammet ben Ahmet al Biruny özüniň “Al Asar al bakyýa” atly kitabynda gadymda Horezminde höküm süren Horezmşalaryň üç ýüzden hem böp bolandygyny aýdyp, olardan ýigirm biriniň atlaryny

getirýär. Ýakyn geçmiş barada bolsa ýagny Mämünler nesilşalygynyň syndyrylyp, Horezmin Gaznanyň tabynlygyna geçen wagtyndan beýlesindäki wakalar beýan edilen bir depder bar

mende. Ony öz döwründe köşk şahyrlarynyň biri parsyda nazm bilen ýazypdyr. Men ony kyssada öz dilimize öwürdim. Okasaňyz şu depderi bereýin, isleseňiz özüm gürrüň bereýin.

Anuştegin Hüseýin hojanyň aýdan depderini alyp, ony işden soň agşamlaryna höwes bilen gyzygyp okady. Depderiň başky setirleri Allanyň adyna adatdaky hämdu-senalardan ybarat bolup, wakalaryň beýany şeýle başlanýardy.

*Waly – häkim. Taryhy proza